

■ ■ ■ A TOPOLYAI NÉPNYELV
FŐBB SAJÁTOSSÁGAI ■

Mindenki megfigyelheti – és leginkább meg is figyeli –, hogy ugyanabban a nyelvi, társadalmi közösségben másképp beszél a parasztember, másképp az iskolát végzett mesterember, megint másképp fejezi ki gondolatait a tanár, a tanító, az ügyvéd, az orvos, és mindegyiktől eltér a költő, az író, ha papírra veti gondolatait. Mindebből persze nem következik az, hogy ha egymással beszélgetnek, ha egy társaságba keverednek, ne értenék meg egymást. De még mennyire, hogy megértik! Hisz mindnyájan egy nyelvet beszélnek, csak éppen munkájukból, képzettségükből adódóan akadnak különbségek a beszédükben. Ezek a különbségek egy kisebb (falusi, kisvárosi) közösségen belül leginkább a műveltségi szinthez köthetők, de megnyilvánulhatnak a szóhasználat tekintetében is, hisz a legjellemzőbb, a különbséget legfeltűnőbben tükröző hangállományukban nem sok (vagy nincs is) különbség. Természetesen más a helyzet, ha két különböző vidékről kerülnek össze a beszélgetők. Ilyenkor már előfordulhat (és igen sokszor elő is fordul) beszédükben valamiféle ejtésbeli különbség, amit természetesen észre is vesznek, de azért ez nem szokott akadálya lenni annak, hogy megértsék egymást. Legfeljebb megállapítják, hogy a másik *í*-vel, *ö*-vel, *ë*-vel vagy mint a (pesti) rádióban *e*-vel beszél. Aki ennél már többről is tud, az tudja, hogy ezeknek a legszembetűnőbb különbségeknek alapján szoktunk *í*-zű, *ö*-zű, *ë*-zű, *e*-zű *nyelvjárásról* beszélni. Persze ez nem jelenti azt, hogy az *í*-zű *nyelvjárást* beszélők ne ismernék és ejtenék az *é* hangot, az *ö*-zűk viszont ne ismernék és ejtenék az *e* vagy *ë* hangot, hanem csak azt, hogy nyelvükben az *í*, illetve az *ö* hang a többi *nyelvjáráshoz* és a *köznyelvhez* viszonyítva sokkal több: az *í*, illetve *ö* hang megterhelése az *é*, illetve *e* vagy *ë* rovására nagyobb. Ezeket a hangtani és a *nyelvjárásokra* jellemző egyéb különbségeket a kiindulóalaphoz tekinthető, a még gyomlálatlan szépségében pompázó *nyelvi* változatban, a *népnyelvben* vizsgálhatjuk a leginkább. A *népnyelv*, hagyományosan az a *nyelv*, amelyen a *nép* beszél. Ez azonban korántsem valamiféle egységesült, mindenhol egyformán beszélt *nyelvi* rendszer. Ellenkezőleg! Helyi változatai, egymáshoz hasonló önálló *nyelvi* rendszerei vannak. Ezeket a helyi változatokat szoktuk *nyelvjárásoknak* nevezni. A *népnyelven* kívül szoktunk még *nemzeti nyelvről* is beszélni. A *nemzeti nyelv* legfőbb jellemzője, hogy rendszere lényeges sajátosságaiban közös és egységes, átfogja az egész társadalmat, és a nemzet valamennyi tagja által ismert. Legszínesebb, leggazdagabb, legigényesebb, legművészebb változata az *irodalmi nyelv*. Beszélt változata pedig a *köznyelv*. Ez utóbbin folyik az iskolázott, a tanult, a művelt emberek igényesebb, pallérozottabb *nyelvi* érintkezése.

E kis bevezetőt figyelembe véve könnyen belátható, hogy a második világháborút követő társadalmi változások megtették a magukét a nyelvi egységesülés terén is. Vidékünkön a kötelező nyolcosztályos iskola, majd az egyre általánosabbá váló középiskolai képzés, továbbá az 50-es évek második felétől szinte minden háztartásban jelenlévő rádió, a 70-es évektől kezdődően pedig a televízió nagyon is kedveztek, illetve kedveznek a nyelvi különbségek elmosódásának, a nyelvi egységesülés kialakulásának. A népnyelv teljes megszűntét azonban nem eredményezték (és valószínű, hogy soha sem is fogják eredményezni). Így még manapság is igen sokféle táji, nyelvjárási jellegzetességet figyelhetni meg.

Az alábbiakban a Topolyán, illetve a topolyaiak nyelvében (az 50-es és a 70-es évek második felében) észlelt megfigyeléseimről szeretnék számot adni.

HANGTANI SAJÁTOSSÁGOK

Magánhangzók

A MAGÁNHANGZÓK SZÁMA

Fentebb már utaltam arra, hogy a magyarban, pontosabban a magyarul beszélők nagyobbik részének a nyelvében kétféle *e* típusú hang létezik. Az egyiket *nyílt*nak, a másikat *zárt*nak nevezi a tudomány. Annyira fontos tulajdonsága ez nyelvünknek, hogy nyelvészeti szakmunkákban írásban is következetesen jelöljük. A nyíltnak a betűjele az általánosan használt, írt *e*, a másikat, a zártat pedig az *e* betűre tett két ponttal jelöljük, így: *ë*. Hogy ez miért fontos, talán megvilágítja a *ne* szó kétféle ejtése. Ha kínál, nyújt valamit a topolyai, elég, ha ennyit mond: *ne (nesze)*, nyílt *e*-vel. De ha tilt, kérlel, esetleg azt kívánja, hogy valamely cselekvés elmaradjon, ne következzen be, akkor már így beszél: *Në tëdd!*, *Në kajábájj!* *Në haragudj!* *Në adja isten!* Zárt *ë*-vel.

A topolyai népnyelv tehát megkülönbözteti a zárt *ë*-t és a nyílt *e*-t, azonkívül – idegennek legfeltűnőbb sajátosságként – ismeri és ejti az ajakkerekítés nélküli (illabiális) *ä*-t. Továbbá az *ëre*, *ära*, *ërébb*, *ärább*, *ërefelé*, *ärafelé*, *emëre*, *amära* stb. irányt mutató határozószókban, illetve a *mëre* (mely irányba, mely célpont felé kérdező) kérdőszóban hosszú *a*-t, illetve hosszú *e*-t és rövi *r*-t ejt megkülönböztetésül az *erre*, *arra* határozóragos mutató névmás rövid *e*-jével, *a*-jával és hosszú *r*-jével szemben. (*Erre tëdd, és ära mënj!*)

A hosszú *a*, *e* ejtésére az *I* kiesése folytán más esetekben is sor kerül, azonban ezeknek nincs fonéma (jelentésmegkülönböztető) értékük, ezért a magánhangzók számát tekintve nincs jelentőségük, csakúgy mint az *ä* előtt hallható illabiális *ä*-nak sem.

Összegezve a már említetteket a még nem említett magánhangzókkal, megállapítható, hogy a topolyai népnyelvben a jelentésmegkülönböztetéssel bíró rövid magánhangzók (fonémák) száma 8, a hosszúaké pedig 7.

	Rövid magánhangzók:	Hosszú magánhangzók:
zártak:	u ü i	ú ú í
középzártak:	o ö ë	ó ó é
nyíltak:	a e	á

A MAGÁNHANGZÓK MEGTERHELTSÉGE

A hangok terheltségének szempontjából azt vizsgáljuk, hogy az egyes hangok milyen mértékben használatosak. A megterhelés vizsgálati szempontjai többfélék lehetnek. A topolyai népnyelv esetében az *időmértéken* kívül legfontosabb a *zárttság-nyíltság*, a magánhangzók ajakkerekítéses (*labiális-illabiális*) megfelelésének, illetve a mély és a magas magánhangzók viselkedésének (*palatális-veláris* megfeleléseknek) a vizsgálata.

Időmérték

Az időmértéket illetően azt vizsgáljuk, hogy van-e és miben van eltérés a köznyelvi ejtéstől, és megállapíthatjuk, hogy a topolyai népnyelvben a *hosszú magánhangzók* megterhelése erősebb a köznyelvinél.

Így például növeli a hosszú magánhangzók számát az a tendencia, hogy az azon szótagú **l** + mássalhangzó hangkapcsolatból az **l** mássalhangzó kiesésével az előtte álló magánhangzó megnyúlik.

Az **l** kiesésének nyújtó hatását leggyakrabban

- d** előtt: *főd, fődés, telihód, küd, ódal, ódalog, vendégódal, tód, zód,*
- t** előtt: *alakút, árúta, bele át, bót, csípőtük, emēte, ētētem, fót, gondót, kötöm (keltem = ébresztem is, költöm is), legēt, lēütek, mēkpakóták, mēksút, örötek, összedőt, ötözik, sikerüt, tötött, útem, vót,*
- g** előtt: *dógozni, ēbeszēgettek, kálápágatni, szógátak és*
- n** előtt: *csípőni, hónap (holnap), kéne/kőne, kēni, legēni, mónár, vóna tapasztalni.*

Szórványosan azonban előfordul

- k** előtt: *nékül, főkiszüt,*
- c** előtt: *nyóc, páca, póc,*
- cs** előtt: *bőcső, gyümölcs, kúcs, ócsó,*
- r** előtt: *dére, fère*
- gy** előtt: *ēgyütt, vőgy,*

s előtt: *túsó, hátúsó*
sz előtt: *főszéttük,*
b előtt: *ébeszégettek, kóbász,*
v előtt: *csípővő, múva, süve és*
h előtt: *bóha* is.

Az **l** eltűnésének nyújtó hatása tapasztalható többtagú szavak végén is: *kívú, belül, kívüre, belüre, kívürü, belülü, körü, közü, nappá, réggé; evvő, kívívő, it van közé* stb. *Körü is jártuk a cselédéket. Akik közü egyet megvert.*

A **-val** határozórag **l**-jének elmaradása nemcsak megnyújtja, de nyíltabbá (**á**-ra) is változtatja az előtte álló **a**-t: *ávva, ápjává, étyszóvá, pohárrá, szakajtóvá* stb. *Kocsivá nem léhed bémenni. Lészéggyük a kukoricát hájává.*

A **-vel** **l**-jének elmaradása csak megnyújtja az előtte álló **e**-t: *evvő.*

Hasonlóképpen megnyújtja az előtte álló magánhangzót elmaradásával a **-kor** és a **-szor**, **-szer**, **-ször** határozórag **r**-je is: *ekkö, akkö, mikó, valamikó, tavaszkö; haccó, sokszó, éccé, öccő* stb. *Éccé mentem bē...*

Az **r** kiesésének nyújtó hatását figyelhetjük meg az irányt mutató határozószók és kérdőszó esetében is: *ēre, ára/āra, árēbb/ērēbb; mēre* stb. *Az anyátok ēre még ára... Ēre nincsen ojan embēr.*

Az **r** nyújtó hatása tapasztalható ezekben a szavakban is: *kőr, kőrmēnet, kőrmány, biciglikőrmány.*

A **-hoz**, **-höz**, **-höz** határozórag **z**-jének elmaradása is nyújtó hatással van az előtte álló magánhangzóra: *házakhó, kazalhô, lábáhó, pēlváhó, úrhó; nēnihô, pēkhô, rēndhô* stb. Ezzel egy időben a háromalakú rag kétalakúvá redukálódik: **-hó**, **-hő**.

A fiatalabb korosztály beszédjében már nem hallani, de az idősebbek még gyakran hosszú **ú**-val, **ű**-vel ejtik a *cúkor* és a *tűkör* szavakat.

Hosszú-rövid szembenállás tapasztalható egyes **a** és **e** tövű igében. Ezek ragozott alakjukban rövid magánhangzóval hangzanak, tőalakjukban (egyész szám 3. személyben) azonban hosszúval: *adok, acc, de: ád; hagyok, hacc, de: hágy; kelék, kelsz, de: kél.* Hasonlóképpen viselkedik a *beszél*, a *cserél* stb. ige is: *beszelek, cserelöttek* stb.

Zártság-nyíltság

Legnagyobb változatosságot mindenképpen a *zártság-nyíltság* vizsgálati szempont eredményez. Ennek legfontosabb tétele, hogy a

nyelvjárás megkülönbözteti-e a zárt *ĕ*-t és a nyílt *e*-t, illetve hogy a zárt *ĕ* helyén *ĕ*-t vagy *ö*-t ejt-e. Ha *ö*-t ejt nyilvánvaló, hogy az *ö* hang megterhelése lesz a nagyobb, a jelenséget pedig *ö*-zésnek nevezzük. De az *í* megterhelése is megnő azok nyelvében, akik a köznyelvi *é* hang helyén *í*-t ejtenek. A jelenség neve pedig *í*-zés.

Mivel pedig a topolyai népnyelv megkülönbözteti, azaz ismeri és ejti is a kétféle *e*-t, illetve az *ĕ* helyén csak ritkán ejt *ö*-t, nyelvjárása egyértelműen *ĕ*-ző:

áręnda, baktĕr, bĕ, bĕgy, bĕtyár, Bĕtyár-vőgy, cĕment, cinĕge, csĕcs, csĕnd, csemĕge, csĕng, Csĕngetyűs, csĕpĕg, dĕszka, -ĕ?, ezĕk-ĕ?, ĕdĕs, ĕggy, ĕgyĕnĕs, embĕr, ĕnni, ĕszik, epĕr, Eprĕskert, ĕtető, ezĕr, fazĕkakat, fĕrĕg, gĕręnda, gyĕp, gyĕrĕk, gyĕrĕkĕk, gyĕrtya, hĕgy, hĕgyĕs, Hĕgyĕsi út, Kishĕgyĕs, hempĕrĕg, hĕncĕg, hengĕr, hĕrĕs, ingyĕn, kĕndĕr, kĕmĕnce, kĕmĕnció, lĕ-, lĕhetĕtt, lĕkvár, lĕssz, lĕtt, mágnĕs, maltĕr, mĕg-, (bele)mĕgy, mĕgyĕk, mĕntem, mĕnza, mĕggy, mĕnnyi, mestĕr, nĕ, netĕk, nĕgyed, onnĕn, pĕcĕk, pĕlván, pĕngettĕk, pĕrnye, pĕtręnce, pĕzsĕg, pĕzsgő, pihĕg, plĕtyka, porĕlán, rĕggĕ, rĕnd, rĕndĕt, rĕszket, rĕtĕk, rĕzĕda, sĕ, sĕhogy, sĕbaj, szĕcska, szĕd, szĕm, szĕrĕz, tĕ, tĕközĕtĕk, tĕnĕktĕk, tĕnnap, tĕsz, vĕsz, kivĕtte stb.

Az *ĕ*-zés azonban (a pacseriakat és a feketicsieket kivéve) föl sem tűnik a környező települések lakóinak, hisz ők maguk is *ĕ*-znek, de a palóc nyelvjárás illabiális *ă*-ja annál inkább, mert azt csak a topolyai népnyelv ismeri, méghozzá kimondottan csak az *ă* előtti szótagban, szótagokban. Ez ugyan nem tekinthető az *a* hang megterhelésének, csupán kiejtési, hangképzési sajátosság, de a nem topolyai népnyelvet beszélők fülének nagyon is feltűnő:

ăhányan, ălá, ălánk, ăkárták, Ăndrás, ăpám, ărátás, ăsztán, ăvvá, ădárátam, găzdám, hăsznát, kăbátomat, kălápágtani, kălápáni, kălács, kălász, kălámár, kănász, kăszás, mágát, nădrăgomat, săját mágát, szălmat, szărvábú, tălátunk, mĕktălájják, tányájárú, urăságná, zăvarták, hónă ălá tĕszĕi.

Az *ĕ*-zésen kívül más zártabbá válási tendenciára is fölfigyelhetni. Így például szórványos *í*-zés is előfordul, vagyis a köznyelvi *é* helyén zártabb *í*-t ejtenek az alábbiakban:

cselicsig, csípötük, ediny, emlikszek, felesíge, gimeskút, kímínybe, kísírtet, kísízítettek, kemínyre, főkíszüt, kive, kivíket, pocsík, szegíny, siríny stb.

Néhány gyakori használatú szóban az **í** megrövidül:

ippen, pinték.

Ritkán ugyan, de független zárt *u-zás, ü-zés* és *i-zés* is előfordul. Hangsúlyos helyzetben

u-zás: csuda, ustor, hun, othun, ahunnën, durung, bujtár, mustoha, csurog, fujt,
ü-zés: gyün, gyükér, lüvödöz, üvé, türül,
i-zés: hissingezsd még, igényës, kilís, girizd, kinyér, girinc, pinték.

Hangsúlytalan szótagban

u-zás: durung, vánkus;
ü-zés: nincs, vagy legalábbis én nem hallottam,
i-zés: eriggy, girizd, messzi, teli, hathetis.

Egy esetben a zártabb ejtés az **l** kiesésével és a magánhangzó megnyúlásával jár: *kúdús*.

Növeli a rövid **i-k** számát az *enyim* birtokos névmás és a magas hangrendű szavak rag előtti egyes számú 3. személyű birtokos személyragja is, amely a középső nyelvválású é helyett következetesen a felső nyelvválású, zártabb **i**-vel helyettesítődik: *kezit, kezibe, élire, fejire, felibe, főggyin, szélibe, szélire, (annak) idejin*, de: *keze, éle, feje, fele, főggye, széle, ideje* stb.

Független zárt *o-zás* is csak szórványosan fordul elő: *borozda, borozdol, koccs/koccs, oszt, osztán, lábos, magos, Tobány* (Topolya egyik részének a neve).

Nem sokkal gyakoribb a zárt *ú-zás, ü-zés* előfordulása sem: *rúzza, úta, fúrú, tokjú* (toklyó = éves bárány), *túrú; kú, Kúfal ucca, lú, ú, bú, csú, fúsú, gyéplú, kísün*. A *hetfüben* viszont rövid az **ü**.

Van példa a nyíltabbá válásra is. Néhány esetben ugyanis a köznyelvi (zártabb) **u, i** helyén (nyíltabb) **o, ë** hallható: *onoka, onokája, ozsonna; deák, megënt, tënta, vëlla*.

Labiális-illabiális megfelelések

A magánhangzók ajakkerekítése szempontjából legfeltűnőbb jelenség az *ö-zés*, vagyis amikor az *illabiális* (ajakréssel, csücsörítés, ajakkerekítés nélkül képzett) *ë* helyén *labiális* (ajakkerekítéses) *ö* hangzik. A jelenség nem gyakori, de kisebb mértékben jelen van: *födél, föl, (té)föl, fölhő, fönt, körösz, köröszül, köröszöttünk, köll, köllött, mögött, pékhöz, pödör, pöndöl, pör, pöröl, pörög, rendöte, slingöl, sör, söpör, sötét, szentőgy gyertya, tisztölte/tisztöte, viccöni, vödör, vödöröt, vörös, zsömlé* stb.

Ennek fordítottjára már kevesebbszer kerül sor: *ëcsém, sërte*.

Nem sok a példa az *illabiális i-zésre* sem: *kíls, kilső, sítít*.

De *illabiális í-zés* is csak néhány szóban fordul elő: *híveles, hívelkúj, hívés, kömíves* (már nem általános), *nyíves*. Ennek ellenkezőjére meg csak a *még, mindég* határozószók ejtésében van példa: *Nem mert kimenni sënki së, még ë nem ütték*.

Részben ide is tartozik a *cső* főnév viselkedése. Többalakú, úgynevezett *v-s* töváltozatú névszó lévén a *toldalékok* egy részét a *szótári tőhöz* kapja (pl. *csőre* stb.), más részét viszont a *nem szótári*, azaz a *v-s* tövéhez (pl. *csövet* stb.) Ám, ahogyan azt már *főntebb* is láttuk, *szótári töve* a *topolyai népnyelvben* zártabbá válik: *csű*, *nem szótári tövében* azután a *labiális ű* *illabiálissá* válik, és így hangzik: *csívet, csívek, csíves* stb.

Palatális-veláris megfelelések

Jellegzetessége a magyar nyelvnek, hogy szavai legtöbbször a *ben-nük* előforduló magánhangzók vagy csak *magasak* (*palatálisak*), vagy csak *mélyek* (*velárisak*). Ez alól természetesen akad kivétel a *köz- és irodalmi nyelvben* is, hisz az *illabiális palatális i, í, ë, é*-nek nincs *illabiális veláris* párja, így azok nem is illeszkedhetnek. Ezeket a kivételeket nem is vizsgáljuk. Nyelvjárási szempontból az számít *főljegyzendőnek*, ha a *köznyelvi veláris* (mély hang) helyén *palatális* (magas) hangzik, és fordítva. Ilyen például a *szó végi a* előtt *ë*-re váltó *o*: *pëlva, pozdërja*, illetve a *nehezen csoportosítható* egyéb esetek: *abrincs, hasígat, hosszi, lapicka, sipka; hunnën, onnën, ahunnën*.

EGYÉB ELTÉRÉSEK

Néhány igét – igen gyakran – másként ejtenek, mint ahogyan az a köznyelvben szokásos: *bocsájt* (bocsát), *kajából* (kiabál), *öbliget* (öblöget), *ösmer* (ismer), *öröz* (öriz).

Mássalhangzók

A mássalhangzók fonémaállományában csak az **ly** hiánya jelent eltérést a köznyelvi állapotoktól. Számszerűen tehát a topolyai népnyelvben is 25 mássalhangzó-fonéma van.

Az **ly** hiánya ma már jobbra a **j** hang megterhelését növeli: *bagoj*, *bogja*, *furuja*, *hejës*, *hejzet*, *ojanok*, *ijen*, *amëjjik*, *homájos*, *karvaj*, *kastëj*, *májján*, *mejj*, *méjen*, *pója*, *Poják-vendéglő*, *nyavaja*, *tokjú* (toklyó = éves bárány), *vájog* stb., de régebben – az idősebbek ejtését figyelembe véve – alighanem az **l** hang javára billent a mérleg. Ilyeneket még ma is hallani: *hel*, *helën*, *helire*, *helszinën*, *ilen/illen*, *olan/ollan*, *millen*, *goló*, *göböl* (göböly, göböly = hizlalásra fogott, majd levágásra szánt marha, főként ökör), *gömbölü*, *gurgula* (gurgulya = henger, görgő) *királ*, *királi*, *lány*, *luk*, *lugba*, *kiluggátták*, *ësüllettem*, *pandal ajja* (padmaly alja), *pöndöl*, *Topolán*, *topolaji* stb.

Az **lj** hangkapcsolat teljes hasonulása is a **j** hang megterhelését növeli: *ajj*, *ajfődek*, *ajja*, *áj*, *ájja fére*, *bëjjebb/béjebb*, *parancsójjá*, *alá szógája*, *ëggyátajján*, *fő köjön këni* stb.

HASONULÁS

A fentebb említett **lj** teljes hasonulásán kívül a következő teljes hasonulások tekinthetők tendenciaszerűeknek a köznyelvi használattal szemben:

rl > **ll**: *kállató*, *mángolló*, *salló*, *talló*, *népvándollás*;

dl > **ll**: *pálláson*, *palló*;

nl > **ll**: *ájál*, *ájállott levél*, *szégyell*;

nyl > **ll**: *télleg*;

dn > **nn**: *alunni*, *fekünni*, *hanni*, *szalanni*, *szënni*;

gn > **nn**: *tënnap*.

vj > **jj**: *hotyhíjjákja*

A köznyelvinél mondatfonetikai helyzetben is többször találkozni teljes hasonulással: *ágyot térgye, mim megégte, ötem mék kötték, vattok-é még* stb.

PALATALIZÁLÓDÁS

Az a hangképzési sajátosság, amikor egyes mássalhangzók (a topolyai népnyelvben leginkább a **d** és az **n**) az utána következő magánhangzó (leginkább az **i**, **í**) hatására *jésül*, azaz *lágyabb ejtésűvé* válik: *föggyre; kenyik, szentiványi; aggyig* (addig): *Nem mert elindúni onnën aggyig, még a többi...* stb.

A **d** két esetben egyébkor is palatalizálódik: *térgyig, ángyottérgye, gyug, gyugja: A kártojást a hóná alá gyugja.*

A köznyelvinél gyakrabban palatalizálódik az **n** más magánhangzók előtt is:

szó elején: *nyő, nyőstin, nyövetű: nem nagy nyövetű kiszgyerek;*
 szó közepén: *csőnyak, gerebényező, igényes, fonyatos, paplanyos, röggenyéz, teknyő, teknyős, szénvonyó, vonyít;*
 szó végén: *betony, bosztány, gerebeny, feny, fony, katlany, keny, lány, rokony, Salamony, sészlony, szappany, Szentivány, Tobány* stb.

A szóvégi palatalizáció azonban mássalhangzóval kezdődő szó vagy toldalék előtt nem következik be: *bétony* de: *bétont, bétonnak; Szentivány,* de: *Szentivánt, Szentivánhó,* sőt ilyen helyzetben a köznyelvi *ny* is depalatalizálódik: *asszont, dohánt, legínt, szégínt, takarmánt, tokmánna, de: asszonyok, dohányos, legínyék, szégínyeket, takarmányos, tokmány* stb.

Ritkán ugyan, de a **t** mássalhangzó az **ü, ú** előtt is palatalizálódik: *tetyű, töpörtyű* stb.

Részben megőrzött régiséget, részben depalatalizációs jelenséget mutatnak az alábbi **l**-ezések: *lány, luk, luggat; helén, helétt, helire, helszínén, illen, ollan, goló, selém, sület; királ, királi, mell, padmal/pandal* stb.

AFFRIKÁLÓDÁS

Affrikálódásra, vagyis a réshangok affrikátákká válásáról a topolyai népnyelvben legszembetűnőbben a köznyelvi **z**-nek **ddz**-vé való át-

alakulásakor figyelhetünk föl: *ágaddzik-bogaddzik, nem akaróddzik, csíráddzik, vakaróddzik* stb.

A köznyelvi réshangból affrikáta lesz a következő esetben is:

j > gy: *gyere, gyün, gyüvünk, gyűjjetek* stb.

Az **rj** hangkapcsolatban a **j** módosulására két esetben kerül sor. Az **rj**-ből mindkét esetben **rny** lesz: *bornyú, varnyú*.

ZÖNGÉSÜLÉS

Zöngésülésre a köznyelvi eseteken kívül csak elvétve kerül sor:

k > g: *gunyhó, gréta,*
t > d: *csajda* (=görbe, ferde), *dragacs,*
c > dz: *jáddzani.*

ZÖNGÉTLENÜLÉS

Ez a nyelvjárási jelenség is csak kevésszer tapasztalható:

d > t: *tózni,*
g > k: *vájkot, vájkok* (vályogot, vályogokat).

Egyéb minőségi változások

RÖVIDÜLÉS

Egyes szavakban – főleg **á** után – a köznyelvben szokásos hosszú ejtés helyett röviden ejtik az **ll-t:** *álat, istáló, málik, szakál, szálás, szállít* stb.

Ennek ellenkezője tapasztalható, azaz hosszan ejtik a *szallag*, az *órákkor* és az *utánna* szavakat.

Ejtésben nem tesznek különbséget a *var* főnév és a *varr* ige között, mindkettőt röviden: *varnak* ejtik. Így ejtik az igéből képzett vagy az igével alkotott szavakban is: *varoda, varógép, varónő*.

KIESÉS

A mássalhangzók kiesésének leggyakrabban előforduló esete az azon szótagú I kiesése. Az I kiesése rendszerint az előtte álló magánhangzó megnyúlását eredményezi. (Ezt részletesebben lásd a magánhangzók időmértékénél!)

A *-ból, -ből, -ról, -ről, -tól, -től* ragpárok végéről is elmarad az **I**, miközben a magánhangzók zártabbá válnak: *kukoricábú, kúdbú, ebbú, vízbú; arrú, házrú, szálásrú, jégrú, tíz métèrrú; asztaktú, tavasztú, kössíktú* stb.

Elmarad az **I** a *-nál, -nél* ragpár végéről is: *anná, enné, házná, disznókná, keméncéné, pékné* stb.

Egy-egy esetben kiesik az **n** is: *píz*.

Sok gyakran használt szó végéről lemarad a mássalhangzó utáni **t** vagy **d**: *há* (hát határozószó), *mos* (most), *mostan, mégin/mégén, mer* (mert), *maj* (majd), sőt az *-ért* határozórag és az *azért, miért, mindjárt* határozószók esetében a **t-n** kívül az **r** is: *haté csípőtünk, météré holgyát, valamijé, azé, mé, mingyá*.

Némelykor egyéb mássalhangzók is lemaradnak a szó végéről, illetve kiesnek a szó belsejéből: *má, oan*.

Téves analógia alapján két esetben a szó eleji **z** marad el: *acskó, kostökacskó, ászló*.

Ha három mássalhangzó kerül egymás mellé, akkor a középső kiesik: *majnem, minnek* (mindnek), *mos maj, mos má, aszonta, aszitte, azé sè, osz valahogy, kerbe, körözbe*.

BETOLDÁS

A magánhangzó-torlódások megszüntetésére leggyakrabban a hézag-töltő **j** szerepel: *ebbú ja, evvè ja, dalija, dijó, fijam, hijányol, kajbál/kajábál, kajbának, lè ja* (le a), *kúlaji, odajér, példájú/példájul, rá ja* (rá a), *tijed* stb.

EGYÉB ESETEK

Hangzóközi helyzetben néhány mássalhangzó (**l, s, sz**) gyakran megnyúlik: *allig, illen, ollan, meszellő, vasalló; homájossan, igényessen; egísszen, kálásszát* stb.

Egyéb minőségi változással is találkozni egy-egy példa erejéig:

l > n: *tanál, tanátunk,*
ly > ny: *vőfíny,*
z > j: *a jis.*

Alaktani jelenségek

SZÓTÖVEK

A szótövekkel kapcsolatosan legszembetűnőbb jelenség, hogy a rövid magánhangzó + **t** végű egytagú igékhez a múlt időben nem járul kötőhangzó: *békötte, bē vót kötte, az embēreg bēkötték, mēgütte, mēgnyitta* stb. Mondatba ágyazva: *Ēn sūttem a kinyeret. Másfél éve, hogy az uramat a szél mēgütte. Mindenki nyitta ki a kaput.*

Néhány egytagú ige **l** tövű: *ríl: Ríl, hogy a disznók szétmēntek.*

SZÓKÉPZÉS

A főnévi igenév képzője az idősebbek nyelvében még manapság is **-nyi**: *csudákoznyi, dagasztanyi, fúrnyi, kerűnyi, mondanyi, szállítanyi, zavarnyi* stb., de a középkorúak és a fiatalok már csak a **-ni** képzőt használják: *csináni, csípőni, dógozni, elindúni, ěnni, kálápáni, kálápágnati, kápáni, kēni, lēfekünni, mēgrēggelizni, nyőni, ráhúzni, szēnni, vágni, végezni* stb.

A határozói igenév képzője (**-va, -ve**) általában hasonul és megnyúlik: *adósoddā, ázzā, kevereddē, loppā, mēgírrā, terjeddē* stb. Szövegbe ágyazva: *Bē vót köttē. Ki vót rakkā fölűrű. Ki vót az eleje vággā. El lētt addā. Bē vót fúrrā. Nevűkre lētt irattā. Mēg van haggyā. Vastag nyárfa, ki vót véssē. Bē van válta. Ki van javittā. Ki lēt mutattā valahol. Gyűhecc, bē van faggyā. De hallani már köznyelvi alakokat is: *fogva, hordva* stb. Szöveggörnyezetben: *Ki vót verve téglának.**

FOKOZÁS

A felsőfok **leg-** szócskája elég sokszor **let-** alakban fordul elő: *letszēbb, lettovább*, de gyakran hallani már a köznyelvi alakot is.

Szinte általános, hogy bizonyos főneveket is fokoznak, de csak felsőfokban: *lekteteje, legvége, lekszēle.*

És az is általános, hogy a hasonlító határozó mellett nem a köznyelvi **-nál, -nél** ragpár használatos, hanem a **-tól, -től**, amely általában zártabban és **l** nélkül hangzik: *Nagyobb az ápjátú.*

RAGHASZNÁLAT

Tárgyrag

A köznyelvinél valamivel gyakoribb a kettőzött tárgyragos alakok használata: *asztat, esztet, ötet, jázmintot*.

Határozóragok

A **-ban, -ben** és a **-ba, -be** határozórag hangalakja egybeesik és mindenkor **n** nélkül hangzik: *akkorjába, közbe. Abba az időbe, ahogy ügye kijártunk így dőgozni... Az égyigbe vót leves, a másigba vót hús. Csak azé hajtották ki, hogy szová kint lëgyën, në az istállóba ájjon örökké.*

Hangtani kérdés ugyan – láttuk már ott is –, hogy a különböző határozóragok a legkülönbözőbb hangtani változatokban fordulnak elő. Így például a **-ból, -ből, a -tól, -től, a -ról, -ről, a -nál, -nél** leginkább *-bú, -bű, -tú, -tű, -rú, -rű* és *-ná, -né*; a **-hoz, -hez, -höz** pedig szinte kizárólag csak *-hó, -hő* változatban: *sárbú, vízbű; attú, ettú, pátkáru, hívésrű, bikaistálóná, erdöné; kúthó, kerthő*. Ha azonban az **l** hangzik, a rag magánhangzója rövid: *abbul, fődrül. Ott van szérül. Fejtül van a vánkus*.

A **-val, -vel** rag **v**-je – mássalhangzóval végződő szóhoz járulva – hasonul, az **l**-je elmarad, az előtte álló magánhangzó pedig megnyúlik. Eközben az **a** még nyíltabbá is válik, és **á**-ként hangzik: *ápjavá* (apjával), *bottá* (bottal), *égy mássá* (egymással), *horoggá* (horoggal), *kukává* (kukával), *mágává* (magával), *evvë, kívívë* stb. *Sokká hosszabb... Tënnap a Kátittyá beszégettünk*.

Az **-ért** rag **é**-re változik: *azé, földé, haté, nyócé, pizé, mé* stb.

Birtokos személyragozás

A birtokos személyragok közül mássalhangzóval kezdődő todalékok előtt magas hangrendű szavakban az egyes szám 3. személyű palatális é általában **i**-nek hangzik: *kezibe, fejin, felit, szélibe, végin*, némelykor azonban **ji**-nek: *ételjibe*. A **neki** 3. személyű határozószóban pedig még kettőződik is: *nëkije*.

Az egyes és a többes számú 3. személyre és egy birtokra mutató **-a, -e**; illetve **-uk, -ük** személyrag helyett a mássalhangzóra végződő tövekhez a köznyelvinél gyakrabban járulnak a **j**-s változatok:

ablakjába, csónakjugba, csössze, idegjeim, ismerősse, jószágja, kálásszát, szerepje, zsebje stb.

Az *ó*-t az *a*-val, *ő*-t az *e*-vel váltakoztató névszók esetében a ragok a köznyelvinél valamivel gyakrabban járulnak a nem szótári tőalakjukhoz: *ajtaja, csikaja, csípeje, disznajának, dülleje, erdeje, ideje, mezeje, teteje, tüdeje, veleje, veje; apraja, külseje, sűreje; elseje stb.*

A birtokos többségét a 3. személyben a birtokszón is jelölik: *Az előbb vótam a Bögovicsék házugba.*

IGERAGOZÁS

Az igeragozás legfeltűnőbb sajátosságai a *t* végű igéknél figyelhetőek meg:

- ◆ Múlt idejüket rövid alakban használják: *békötte, kötték, agyonütte, elütte, megütte, nyitta, süttem. Én süttem a kinyeret.*
- ◆ Az *-ít* végűek felszólító módja: *javíjjon, segíjünk.*
- ◆ Tárgyas felszólító alakjuk is eltér a köznyelvitől: *né bánd! (ne bánts!) segídd (segíttolni)!*
- ◆ Felszólító alakot használnak kijelentő módban is: *mink is szernessük a jót, hát ahogy símogassa, lássa ám, engess, kedden osszák a nyugdíjat, virasszák a halottat. Mëkhálgássák a betlehemës énekëket?*

Tapasztalni persze más jellegzetességeket is:

- ◆ Csak egyfajta igeragozás járja: *emlíkszek, lëfekszëk, mosakszok.*
- ◆ Bizonyos igéket a köznyelvitől eltérően ikesen használnak: *búgik. Búgik a disznó, emëgeti a farkát,*
- ◆ A *megy* ige kijelentő módban *mëgyëk/mëk, mész, mén* alakban használatos.
- ◆ Keveredik a *z* és az *sz* végű szóalak: *várakszok. Várakszok ott a vonatra,*
- ◆ Az alanyi ragozású egyes szám első személyű feltételes igealak illeszkedik: *adnák én nëki!*
- ◆ 3. személyben nem ismeretlen a többeli *a, e* nyúlása sem: *ád, kël.*

- ◆ Az **enged** ige felszólító módban gyakran így hangzik: *engess, engessük, ne engessük még* stb.
- ◆ A felszólító mód 2. személyben gyakrabban élnek a hosszabb, a parancs szigorúságának enyhítésére, a családiasabb hangulat kifejezésére alkalmas alakokkal: *várj, parancsója, kívánnyá* stb.
- ◆ A hosszú magánhangzós vtöví igékközül néhány – elsősorban az öregek nyelvében – I-es alakban él: *ríl, híl, szíl, föl, nől*.

